

Katılım Bankacılığında Ortaklık (Müşâraka) Modellerinin Uygulanabilirliğine Dair KOBİ Algısı: TRB1 Bölgesinde Bir Araştırma

SME Perception on the Applicability of Partnership (Musharaka) Models in Participation Banking: A Research in TRB1 Region

- Uğur ÇOBAN^a
- Yavuz TÜRKAN^a

^aBingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Bingöl, Türkiye

Received: 21.10.2021
Accepted: 18.01.2022
Available online: 15.03.2022

Correspondence:
Uğur ÇOBAN
Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Bingöl, Türkiye
ucoban@yahoo.com

Bu makale, Uğur Çoban'ın Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Türkan danışmanlığında halen hazırlamakta olduğu "Katılım Bankacılığında Müşâraka Uygulamasının KOBİ'lerin Çalışma Sermayesine Etkisi: Dinamik Ortaklık Model Önerisi" adlı Doktora Tezinden türetilmiştir.

ÖZ İslami Finansal Hizmetler Kurulu'nun (IFSB) yayınlamış olduğu güncel katılım bankacılığı verileri İslam ülkelerinde müşâraka uygulamasının diğer İslami finans araçlarına göre daha az kullanıldığını göstermektedir. Diğer taraftan ülke ekonomileri için önemi büyük olan Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin (KOBİ) finansman sorunları yaşadığı bilinmektedir. Bu iki durum birlikte değerlendirildiğinde hem müşâraka uygulamasının yaygınlaşmasını hem de KOBİ'lerin finansman ihtiyaçlarının karşılanmasını aynı anda sağlayacak modeller geliştirmenin her iki duruma olumlu etki yapacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada, KOBİ'lerin finansman sorunlarını çözmek için geliştirilecek ortaklık modelleri konusunda KOBİ algısı ve bu algının KOBİ grupları açısından farklılaşp farklılaşmadığı araştırılmıştır. Çalışma sonucunda KOBİ'lerin %69,74'unun katılım bankacılığında yeni müşâraka modellerinin uygulanabilirliğine dair algılarının olumlu yönde olduğu belirlenmiştir. Ayrıca bu algının faaliyet gösterilen il, çalışan sayısı, faaliyet süresi, sektör ve finansman sağlanan banka türü grupları açısından farklılaşmadığı anlaşılmıştır. Sonuç olarak katılım bankalarında uygulanacak yeni müşâraka modelleri hususunda KOBİ'lerin bu olumlu yaklaşımları, müşâarakanın geliştirilmesi yönünde teşvik edici bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Katılım bankacılığı; KOBİ; müşâraka, finansman

ABSTRACT Current participation banking data published by the Islamic Financial Services Board (IFSB) shows that musharakah is used less than other Islamic finance instruments in Islamic countries. On the other hand, it is known that Small and Medium Sized Enterprises (SMEs), which are of great importance for the national economies, have financial problems. When these two situations are evaluated together, developing models that will enable both the spread of musharakah and the financing needs of SMEs can affect both situations. In this study, the perception of SME on partnership models to be developed and whether this perception differs in terms of SME groups was investigated. As a result of the study, it was determined that 69.74% of SMEs have positive perceptions about the applicability of the new musharaka models. It has also been understood that this perception does not differ in terms of the province in which it operates, the number of employees, the duration of the activity, the sector and the type of bank from which financing is provided. As a result, these positive approaches of SMEs regarding new musharaka models are considered as an encouraging factor for the development of musharaka.

Keywords: Participation banking; SME; musharaka; financing

EXTENDED ABSTRACT

The share of Islamic finance in global total financial assets is increasing daily. Islamic banking, which focuses more on debt-based murabaha and ijarah financing, makes low use of instruments such as musharaka, which is based on profit and loss participation and is in line with the principles of Islamic economics. The current data published by the Islamic Financial Services Board (IFSB) on participation banking also supports this. On the other hand, constituting a large part of the total number of enterprises worldwide; SMEs, which make a great contribution to the economies in important issues such as production and employment, continue to have financing problems. Musharaka financing is one of the Islamic financing tools that has the potential to affect these two situations.

In this study, it is aimed to reveal the SME perception towards the development of musharakah, which has the potential to offer solutions to both of the above-mentioned situations, in a way that can solve the financing problems of SMEs. In addition, it has been tried to reveal whether this perception differs in terms of SME groups. Because the approaches of SMEs will be decisive for the successful implementation of the new musharaka models. For this reason, data were collected by applying a survey to SMEs in the TRB1 region consisting of four provinces.

The data of the research consists of primary data obtained from 382 SMEs through questionnaires. Firstly, the frequency distributions of the obtained data were determined and interpreted. In addition, five hypotheses on whether the perceptions of SME groups regarding the applicability of the new musharaka models are different or not were created and analyzed with the One-Way ANOVA Test.

As a result of the analysis of the data obtained, it has been determined that 69.74% of the participating SMEs have a positive perception about the applicability of the musharaka models to be applied in participation banking. The rate of SMEs with a negative opinion was 12%. In addition, as a result of the ANOVA analysis, it was understood that the positive perception regarding the musharakah practice did not differ in terms of province, number of employees, duration of activity, sector and type of bank provided financing. As a result, these positive approaches of SMEs towards new partnership models to be implemented in participation banks are considered as an encouraging factor for the development of musharakah. Moreover, with the dissemination of musharakah, the financing problems of SMEs will be solved, and in this way economic development will be contributed.

İslam ekonomisi ekonomik ve toplumsal zararlarını ortaya koyarak faizi yasaklamakta ve bu noktada temel bileşeni faiz olan mevcut ekonomik sistemden ayrışmaktadır. Faizin yasaklanmasının gerekçeleri faizi yasaklayan ayetlerin tefsirlerinde ve fıkhi eserlerde uzunca açıklanmış; faizin zengin ile fakir arasındaki uçurumu açtığı, fakirden zengine karşı kin ve düşmanlığa sebep olduğu böylece toplumsal birlikteliğe zarar verdiği ifade edilmiştir. Faiz, sermaye sahibinin emek sarf etmeden ve risk almadan sırf borç vererek finansman ihtiyacı olandan sağladığı karşılıktır. Bu durumun faizin yasaklanmasının temel nedenlerinden biri olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü bu sayede servetin belirli ellerde toplanması sonucu doğabilmektedir. Faizin yasaklanması sadece sosyal açıdan adaletsizliğe neden olmakla değil aynı zamanda uygun ekonomik ortamın sağlanmasını engellemesi ile de ilgilidir.¹ İslam ekonomisi açısından faizin yasaklandığı bir ekonomik ortam ideal ekonomik ortam olarak değerlendirilebilir ve bu ortamda gerçekleştirilecek ekonomik ilişkiler sosyal adalete katkı yapabilir. Dolayısıyla faizin yasak olduğu ve adalet temeline oturtulmuş bir yapıda ortaya çıkacak ekonomik ilişkilerin sonuçlarının adil olacağı beklenebilir.²

İslam ekonomisinde faizsizlik ilkesi dışında en az faiz yaşağı kadar katı ve net olan başka temel ilkeler de bulunmaktadır. Bu nedenle sadece faizi yasaklamak alternatif bir ekonomik sistem önermek için yeterli değildir. Dolayısıyla İslam ekonomisi, dinamik hayatı dinamik kurum veya uygulamalarla karmaşık yapıdan belli bir düzene sokmayı hedefleyen ve ideal bir ekonomik düzen için çeşitli araçlar sunan bir sistemdir.³ Mevcut iktisadi sistem içerisinde İslam'ın sunduğu kurumların başında katılım bankaları gelmektedir ve bu bankalar murabaha, mudâra ve müşâraka temelli finansal araçlar sunmaktadırlar.

¹ Mehmet Asutay, "A Political Economy Approach to Islamic Economics: Systemic Understanding for an Alternative Economic System", *Kyoto Bulletin of*

² Tarek el-Diwany, *Faiz Sorunu*, (çev. Mehmet Saraç), İz Yayıncılık, 2. baskı, İstanbul 2011, s.16.

³ Sezai Karakoç, *İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü*, Diriliş Yayınları, 20. baskı, İstanbul 2016, s.28

İslam ekonomisi ilkelerine dayanarak faaliyetlerini sürdüren katılım bankalarının aksine geleneksel bankaların ana faaliyeti tasarruf sahiplerinden faizle sermaye toplayıp bunu yine faizle borç vererek kâr elde etmektir. Faiz hassasiyetine sahip bireylerin tasarruflarını enflasyona karşı korumayı hedefleyen model önerileri⁴ bulunsa da geleneksel bankacılığın varlık sebebinin faiz olduğu bir gerçektir. Ancak geleneksel bankacılığın alternatifi olan katılım bankacılığı, faaliyetlerini Kur'an ve Sünnet'ten esinlenerek oluşturulan ilkelere dayandırmaktadır. 80'li yılların başlarından itibaren faaliyetlerini yoğunlaştıran katılım bankacılığı İslami finans ilkelerine uygun olarak bireylerin ve işletmelerin hem tasarruflarını değerlendirmekte hem de ihtiyaçları için finansman sağlayacak şekilde hizmet sunmaktadır.

Çeşitli finansman araçlarına sahip katılım bankacılığının sunduğu finansman araçlarından biri de müşâra kadır. Sözlük anlamı *ortaklık* olan ve Kur'an, Sünnet ve icmâ ile meşruiyetinde ittifak olan müşâra kavramı iki veya daha fazla kişi arasında meydana gelen sermaye ortaklığı, bu ortaklık neticesinde ticaret yapılmasını ve neticesinde ortaya çıkacak kâr veya zarara tarafların ortak olmalarını ifade etmektedir.⁵ Müşâra, ortaklık paylarının bir defada ödenmesi şeklinde kurulacağı gibi ortaklık paylarının belirli dönemlerde ödenmesi şeklinde (azalan müşâra) de uygulanabilmektedir. Türkiye'de Katılım bankaları KOBİ Finansmanı, Ticari Finansman, Tedarik Finansmanı ve Proje Finansmanı gibi ürünlerle Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri (KOBİ) finanse etmektedir. Özellikle Proje Finansmanı başlığı altına işletmelerle ortaklık kurmaktadır. Ancak katılım bankalarının ortaklığa dayalı finansman uygulamaları daha çok inşaat projelerini içermekte ve bunların tutarı bilançolarda küçük oranlara denk gelmektedir.⁶

Ekonomiye katkıları tek tek ele alındığında KOBİ'lerin ülke ekonomileri için önemi tam olarak anlaşılammamaktadır. Ancak KOBİ sayısının toplam işletme sayısı içerisindeki oranının yüksekliği dikkate alınırsa KOBİ'lerin ülke ekonomilerine katkılarının önemli seviyelerde olduğunu söylemek mümkündür.⁷ Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TUİK) yayınlamış olduğu 2019 yılı küçük ve orta büyüklükteki girişim istatistiklerine göre KOBİ'ler toplam girişim sayısının %99,8'ini, istihdamın %72,4'ünü, yıllık cironun %50,4'ünü ve üretim değerinin %44,1'ini oluşturmaktadır.⁸ Bu oranlar Türkiye ekonomisinde KOBİ'lerin önemini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

KOBİ'ler, ülke ekonomisindeki önemlerine rağmen finansmana erişim sorunları yaşamaktadır. Nitekim kullanılan banka kredilerinin içerisindeki KOBİ payı oldukça düşük seviyededir. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumunun (BDDK) yayınlamış olduğu Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri Mart 2021 raporuna göre banka kredilerinin sadece %23'ü KOBİ'ler tarafından kullanılmıştır.⁹ Ülkedeki toplam girişim içerisindeki oranı, toplam istihdamdaki payı ve yıllık ciro oranları dikkate alındığında bu oranın düşük olduğu görülmektedir. KOBİ'lerin ekonomiler için önemi ve yaşadığı finansal sorunlar birlikte değerlendirildiğinde müşâra uygulamasının katılım bankalarınca KOBİ'lerin finansman ihtiyaçlarını giderecek şekilde geliştirilmesinin KOBİ finansman sorununun çözümüne katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

⁴ Hatice Doğukanlı - Gamze Vural, "Saving Account with Merit: Suggestion of a Social Benefit Oriented Saving Account", *Journal of Islamic Research*, 2019, c.30, sy.2, s. 226.

⁵ Orhan Çeker, *Fıkıh Dersleri*, Tekin Kitapevi, 11. baskı, Konya, 2020, s.196.

⁶ Ömer Emeç, *Yeni Dünya ve Yeni Finans: Ortaklık Temelli Finansman ve Katılım Bankaları*, Albaraka Yayınları, İstanbul 2020, s.19.

⁷ Mustafa Aykaç - Zeki Parlak vdğr., *Küreselleşme Sürecinde Rekabet Gücünün Arttırılması ve Türkiye'de KOBİ'ler*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2009, s.212.

⁸ <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kucuk-ve-Orta-Buyuklukteki-Girisim-Istatistikleri-2019-37548> (10.10.2021)

⁹ <https://www.bddk.org.tr/Duyuru/EkGetir/733?ekId=757> (05.10.2021)

Bu çalışmanın amacı, KOBİ'lerin finansman ihtiyaçlarını giderecek şekilde tasarlanmış müşâraka yönteminin uygulanabilir olup olmadığı ile ilgili belirlenen illerdeki KOBİ algısını ortaya çıkarmaktır. Böylece ortaya çıkacak algı müşâraka uygulamalarının geliştirilmesine ilham olabilecektir. Çalışmanın ana hipotezi geliştirecek yeni müşâraka uygulamalarının KOBİ'lerin finansman ihtiyaçlarını giderebileceğine dair KOBİ algısının olumlu yönde olduğu; çalışan sayısı, faaliyet gösterilen il, faaliyet süresi, sektör ve finansman sağlanan banka türüne göre ayrılmış KOBİ'lerde farklılaşmadığıdır. Çalışma Türkiye'de TRB1 bölgesinde bulunan Malatya, Elazığ, Bingöl ve Tunceli illerinde bulunan KOBİ'leri kapsamaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde katılım bankacılığı, müşâraka ve KOBİ'lerin finansman sorunlarına ilişkin bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde KOBİ'lere uygulanan anket sonuçları istatistiksel yöntemlerle analiz edilmiştir. Son bölümde bulgular yorumlanmıştır.

MÜŞÂRAKA FİNANSMANI VE KOBİ'LERDE FİNANSMAN SORUNLARI

MÜŞÂRAKA FİNANSMANI

Sözlük anlamı *ortaklık* olan müşâraka, İslam fıkında iki veya daha fazla kişi arasında meydana gelen ortaklığı, bu ortaklık neticesinde ticaret yapılmasını ve ortaya çıkacak kâr veya zarara tarafların ortak olmalarını ifade etmektedir. İslam'dan önce Arap Yarımadası'nda ticari hayatta çeşitli ortaklık türleri olduğunu söylemek mümkündür. İslam'ın gelişiyle bu ortaklık türleri çeşitli düzenlemelerle yeniden tanımlandı ve sınırları belirlenerek daha sağlam bir yapıya kavuşturuldu. Bununla birlikte ticari hayatın en önemli bileşeni olan faizin yasaklanması, ticaret yapanlar için sermaye bulmada ortaklıkları ön plana çıkardı. Hatta ortaklıklara o denli önem verilmişti ki ortağa komşu anlamında *car* denilmekteydi.¹⁰

İslam hukuku açısından ortaklık türlerini dört grupta toplamak mümkündür:

- i) Sermaye Ortaklığı (*Şirket-i İnan*),
- ii) İş Ortaklığı (*Şirket-i Ebdan*),
- iii) Yetki Ortaklığı (*Şirket-i Mufavada*),
- iv) Kredi Ortaklığı (*Şirket-i Vücut*).¹¹

Bu ortaklık türlerinin uygulamada en çok kullanılanlarından biri sermaye ortaklığıdır. İslami bankalarca kullanılan müşâraka uygulamasının genellikle sermaye ortaklığı şeklinde olduğu söylenebilir.

KATILIM BANKACILIĞINDA MÜŞÂRAKA VE DÜNYA UYGULAMALARI

Katılım bankalarınca müşâraka uygulaması diğer araçlara göre az kullanılmaktadır. Bu durumun bir nedeni mevcut uygulamaların uzun vadeler içermesi ve uzun vadenin politik ve ekonomik riskleri barındırmasıdır.¹² Müşârakanın borç temelli veya sabit getirili finansman yöntemlerinin (murabaha, leasing vb.) aksine daha az kullanılmasının nedenleri temel olarak üç başlıkta toplanabilir:¹³

1. Müşâraka uygulamalarının diğer finansman yöntemlerine göre daha riskli olduğuna dair algı,

¹⁰ Faruk Bal, *Arap Yarımadasında Ticaret: Hz. Peygamber ve Dört Halife Dönemi*, Beka Yayınları, İstanbul 2015, s.210-212.

¹¹ İbn Rüşd, *Bidayetü'l Müctehid ve Nihayetü'l Muktesid*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2015, 3/198

¹² İsmail Cebeci, *Katılım Bankacılığında Fon Kullanırma Yöntemi Olarak Murabaha, Teori ve Uygulama Açısından İslam ve Finans*, İSAR Yayınları, İstanbul s.126.

¹³ Titi Dewi Warninda - Irwan Adi Ekaputra vdğr., "Do Mudârabah and Musharakah Financing Impact Islamic Bank", *Research in International Business and Finance*, 2019, c.49, s.167.

2. Müşârağa yöntemi ile ortaklık kurulan işletmelere dair yaşanan bilgi sorunları (asimetrik bilgi sorunu),

3. Asil ve vekil sorunları.

Katılım bankaları genel olarak işletmelere murabaha temelli olarak ticari finansman, tedarik finansmanı ve ihracat-ihracat finansmanı gibi ürünleri sunmaktadır. Bu hizmetlerin bir kısmı fıkhi açıdan ittifakın aksine çeşitli ihtilafları barındıran özellikler taşımaktadır. Bu durum *kitabına uydurma* ile ilişkilendirilerek eleştirilere konu olmaktadır.¹⁴ İslam ekonomisinin ahlaki temelleri bağlamında daha uygun kabul edilebilecek olan müşârağa uygulamaları ise kısıtlı düzeyde uygulanmaktadır.¹⁵ 2020 yılı İslami Finans Ülke Endeksi (IFCI) verileri bu durumu destekler niteliktedir.

TABLO 1: Seçilen Ülkelerde Müşârağa Uygulaması

Ülke	Toplam İslami Finans İçerisinde Müşârağanın Oranı (%)
Malezya	9,36
Endonezya	26,20
İran	51
Suudi Arabistan	0,32
Sudan	5,82

Kaynak: IFSB, 2020, (https://www.ifsb.org/psifi_03.php)

IFCI'de yer alan ilk beş ülkenin müşârağa uygulaması verileri incelendiğinde ortalama müşârağa uygulaması oranının %18,54 olduğu görülecektir. İran dışındaki ülkelerin ortalaması ise %10,42 ile diğer İslami finans ürünlerine göre düşük düzeyde gerçekleşmiştir. Endekste diğer ülkeler de dâhil edilince ortalama düşmektedir (Tablo 1). İlgili endekste diğer ülkelerin verileri de ortalamaya dâhil edildiğinde oranın oldukça düşük düzeylerde olduğu görülmektedir.

IFSB tarafından yayınlanan İslami finans ülke verilerinde Türkiye'deki katılım bankacılığının finansman yöntemlerine dair bilgi bulunmama ile birlikte Türkiye'de katılım bankalarınca uygulanan mevcut müşârağa finansmanı genellikle konut ve işyeri projelerini kapsamaktadır ve düşük düzeydedir.¹⁶ İslami finansın en yaygın olduğu ülkelerden olan Malezya'da da düşük seviyelerde uygulanan müşârağa 2006 yılından itibaren hisse senedine dayalı olarak azalan müşârağa şeklinde de uygulanmaya başlamıştır¹⁷ ve müşârağa finansmanının toplam finansman içindeki payı %9,36'dır.¹⁸ Ayrıca günümüzde müşârağa, büyük ölçekli ticari faaliyetlere (fabrika, köprü, otoyol yapımı vb.) finansman sağlamak amacıyla ihraç edilen müşârağa sertifikaları şeklinde de uygulanmaktadır. Bu sertifikaları alan yatırımcılar hem projelere ortak olmakta hem de bu projelerin yönetiminde söz sahibi olabilmektedirler. Dahası müşârağa sertifikaları, günümüzde (fıkhi açıdan eleştirilmekle birlikte) ortaklıkların geniş bir alana yayılmasına imkân vermektedir.¹⁹

¹⁴ Ahmet Terzi, "Katılım Bankacılığı: Kitaba Uymak mı, Kitabına Uydurmak mı?", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013, c.5, sy.9, s.12.

¹⁵ Mehmet Asutay, "Conceptualising and Locating the Social Failure of Islamic Finance", *Asian and African Area Studies*, 2012, c.11, sy.2 s.93-113, Aulia Fitriya Yustiardi - Aulia Arifatu Diniyya vdğr., "Issues and Challenges of the Application of Mudarabah and Musharakah in Islamic Bank Financing Products", *Journal of Islamic Finance*, 2020, c.9 sy.2, s.26-41.

¹⁶ <https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Katılım-Bankalari-2019.pdf> (01.10.2021)

¹⁷ Khairul H. M. Subky - Liu J. Yuan vdğr., "The Implication of Musharakah Mutanaqisah in Malaysian Islamic Banking Arena: A Perspective on Legal Documentation", *International Journal of Management*, 2017, c. 4, sy: 1, s.18.

¹⁸ https://www.ifsb.org/psifi_03.php (10.09.2021)

¹⁹ Servet Bayındır, *Fıkhi ve İktisadi Açından İslami Finans*, Süleymaniye Vakfı Yayınları İstanbul 2015, s.95-96.

Müşâraka finansmanının genellikle uzun vadeleri içeren inşaat projelerinde uygulanması ve diğer İslami finans araçlarına göre az kullanılması bu aracın KOBİ'lerin finansman ihtiyaçlarını karşılamada yeterince kullanılmadığını göstermektedir. Ancak müşârahanın KOBİ'lere uygun bir şekilde sunulması mümkündür. Bu noktada Sudan İslam Bankası'nın uyguladığı yöntem dikkat çekmektedir. Sudan İslam Bankası'nın müşâraka sistemiyle küçük yatırımcılara sağladığı finansman sayesinde ciddi başarılar sağlandığı görülmektedir. Örneğin yemeklik yağ üreticilerine verilen finansmanın kârlılığı %34 olarak gerçekleşirken ayakkabı imalatına verilen desteklerde %92 gibi yüksek düzeyde bir kârlılık sağlanmıştır.²⁰ Yaygın olmasa da müşârahanın başarıyla uygulandığını gösteren bu örnekler, yöntemi, KOBİ finansmanı için önemli bir finansman aracına dönüştürme fırsatı sunabilmektedir.

KOBİ'LER VE FİNANSMAN SORUNLARI

KOBİ kavramı, genellikle çalışan sayısı, yıllık satış hasılatı ve bilanço kalemlerinin tutarlarına göre tanımlanan bir kavramdır. Örneğin çalışan sayısını esas alan yaklaşıma göre 0-2 çalışanı bulunan işletmeler mikro işletmeler, 2-49 çalışanı bulunan işletmeler küçük ve 50-200 çalışanı bulunan işletmeler ise orta büyüklükte işletmelerdir.²¹ Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelikte ise on kişiden az çalışanı olan ve yıllık net satış hasılatı veya mali bilançosundan herhangi biri üç milyon Türk Lirasını aşmayan işletmeleri mikro işletme; elli kişiden az çalışanı olan ve yıllık net satış hasılatı veya mali bilançosundan herhangi biri yirmi beş milyon Türk Lirasını aşmayan işletmeleri küçük işletme; iki yüz elli kişiden az çalışanı olan ve yıllık net satış hasılatı veya mali bilançosundan herhangi biri yüz yirmi beş milyon Türk Lirasını aşmayan işletmeleri orta büyüklükteki işletme olarak tanımlanmaktadır. Örgütlenme, pazarlama, tedarik ve finansman gibi sorunlar yaşamakta olan KOBİ'lerin Türkiye'de yaşadığı en önemli sorunlardan biri finansman sorunudur.²² KOBİ'lerin yaşadığı finansman sorunları ana hatlarıyla; öz sermayenin yetersiz oluşu, krediye ulaşma problemi, sermaye piyasasından fon sağlanamaması, finansal yönetim problemleri ve farklı finansman kaynaklarından yararlanamama olarak özetlenebilir.²³

KOBİ'lerin yaşadığı finansman sorunlarının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bu sorunlar finansman sorunları, ticari bankaların kullandığı kredi oranlarının düşük olması, yüksek faiz oranları ve kredi için talep edilen teminatın ağırlığı şeklinde özetlemektedir.²⁴ KOBİ'lerin yaşadığı finansman sorununu finansmana erişim sorunu olarak ifade eden yaklaşımlar da bulunmaktadır.²⁵ Türkiye'de de krediye ulaşamama sorunu önemli bir sorun olmaktadır ve KOBİ'lerin toplam kredilerden aldığı pay oldukça düşüktür.²⁶ Başka bir yaklaşım ise KOBİ'lerin çoğunlukla ipotek ve kefalet sorunları yaşadığını ve bunun finansman sorunlarına neden olduğunu; problemlerin en önemlilerinden birinin finansman sorunu olmakla birlikte bu sorunun başka sorunların sonucu olduğunu ortaya koymaktadır.²⁷

Ülkeler yeni istihdam alanları oluşturulmak isteniyorsa, finans sisteminin KOBİ'lere finansman sağlama konusuna odaklanması gerekir. Çünkü KOBİ'ler istihdamı artırma konusunda önemli roller

²⁰ Muhammad Ramzan Akhtar - Najeeb Haider vdğr., "Musharka Financing for Poverty Alleviation in Pakistan", *International Letters of Social and Humanistic Sciences*, 2014, c. 37, s.78.

²¹ Ali Kaya, *Bilişim ve İletişim Işığında Girişimcilik ve KOBİ Yönetimi*, Eğitim Kitapevi, 2. baskı, Konya, 2007, s.122.

²² Adnan Çelik - Tahir Akgemici vdğr., *Girişimcilik Kültürü ve KOBİ'ler*, Gazi Kitabevi, Ankara 2014, s.146.

²³ Yunus Zengin - Alirıza Ağ, "KOBİ'lerdeki Başarıyı Etkileyen Finansman Sorunu: Neden mi? Sonuç mu? Literatür Taraması Sonucu Bir Değerlendirme", *Akademik Bakış Dergisi*, 2016, c.54, s.228.

²⁴ Kaya, *Girişimcilik ve KOBİ Yönetimi*, s.156.

²⁵ Mustafa Aykaç - Zeki Parlak vdğr., *Küreselleşme Sürecinde Rekabet Gücünün Arttırılması ve Türkiye'de KOBİ'ler*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2009, s.212.

²⁶ Çelik vdğr., *Girişimcilik Kültürü ve KOBİ'ler*, s.171.

²⁷ Tamer M. Müftüoğlu, *Türkiye'de Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler: Sorunlar, Öneriler*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2. baskı, İstanbul 1997, s.265.

üstlenmiştir ve ülke ekonomileri için istihdam oldukça önemli bir konudur. Nitekim ABD’de 2008 krizinde TARP planı çerçevesinde bankalara aktarılan paraların istihdam sağlamada büyük rol oynayan küçük ve orta ölçekli işletmelere aktarılamaması, krizden çıkmayı amaçlayan TARP planının tam anlamıyla başarılı olamamasının nedenlerinden biridir.²⁸ Yani KOBİ’ler normal dönemlerde olduğu kadar kriz dönemlerinde de önemli roller oynayabilir. KOBİ’lerin ekonomik sistemin önemli bir unsuru olması nedeniyle ekonomik krizlerden çıkışta dikkate değer görülmesi önemlerini bir kez daha ortaya koymuştur.

İlk İslami bankacılık deneyiminin mimarı Abdulaziz Neccar ise büyük projelere finansman sağlamaya odaklanarak küçük girişimleri göz ardı etmenin doğru bir yaklaşım olmadığını ifade etmektedir.²⁹ Çünkü gelişmekte olan ülkelerde küçük girişimlerin geniş bir alana yayılması gereklidir. Bu bağlamda yapılan bir araştırmaya göre gelişmekte olan ülkelerde zor koşullara rağmen KOBİ’ler büyük ölçekli işletmelere göre daha fazla kişi başına çıktıya erişmişlerdir. İncelenen KOBİ’lerin büyük işletmelere göre daha istikrarlı bir kârlılığa ulaştığı belirlenmiştir.³⁰ Dolayısıyla finansmana erişimin kolaylaştırılması küçük işletmelerin daha çok kurulmasına ve ekonomik gelişmeye olumlu etki yapabilmektedir.

KOBİ’ler açısından finansmana erişim hem Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin hem de gelişmiş Avrupa Birliği ülkelerinin sorunu olmaya devam etmektedir. Polonya’da Endüstri 4.0’a ayak uydurmaya çalışan KOBİ’ler üzerine yapılan bir araştırma bunu destekler niteliktedir. Araştırmaya göre KOBİ’ler açısından endüstri 4.0 için üç önemli engelden biri fon bulma maliyetidir.³¹ Güney Afrika’da yapılan bir çalışma da benzer şekilde KOBİ’lerin finansmana erişimde bankaların katı uygulamaları nedeniyle sorunlar yaşadıklarını göstermektedir.³² Yukarıda ifade edilen araştırma sonuçları, finansmana erişimin KOBİ’ler için aslında küresel ölçekte bir sorun olduğu fikrini desteklemektedir. KOBİ’lerin gelişmekte olan veya gelişmemiş ülkelerdeki önemleri dikkate alındığında sorunun çözümü için daha fazla gayret gösterilmesi gerektiği açıktır. Bu soruna çözüm bulmada sağlanacak başarı ülkelerin kalkınmalarına önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

LİTERATÜR TARAMASI

Müşaraka finansmanının diğer araçlardan daha az kullanılmasının farklı sebepleri bulunmaktadır. Abid’e göre müşaraka finansmanı kullanımını içsel ve dışsal faktörler olarak ifade edilebilecek olan iki faktör etkilemektedir ve içsel faktörlerin rolü daha kritiktir. Devamında İslami banka yönetimlerinin müşarakaya yaklaşımlarının içsel faktörler olarak ifade edilebileceğini aktarmaktadır.³³ Buna göre müşarakanın kullanımının yaygınlaşması için İslami bankaların Warninga’nın da belirttiği gibi müşarakaya dair risk algısının değişmesi gerektiği söylenebilir.³⁴

²⁸ Joseph E. Stiglitz, *Serbest Düşüş: Amerika, Serbest Piyasalar ve Dünya Ekonomisinin Düşüşü*, Gündoğan Yayınları, (çev. Banu Özgün), İstanbul 2012, s.218.

²⁹ Abdulaziz Neccar - M. Ahmed Zerka, *İslam Düşüncesinde Ekonomi, Banka ve Sigorta*, İz Yayınları, 4. Baskı, (çev. Hayreddin Karaman), İstanbul 2011, s.149.

³⁰ M. Umer Chapra, *İslam İktisadında Ahlak ve Adalet*, (çev. Mehmet Saraç vdğr.), İSİFAM Yayınları, İstanbul 2018, s.347-348.

³¹ Manuela Ingaldi - Robert Ulewicz, “Problems with the Implementation of Industry 4.0 in Enterprises from the SME Sector”, *Sustainability*, 2020, c.12, sy.1, s.231.

³² Holger J. Schmidt - Roger B. Masson vdğr., “Access to Finance Problems for Small Retail Businesses in South Africa: Comparative Views from Finance Seekers (Retailers) and Finance Providers (Banks)”, *Banks and Bank Systems*, 2017, c.12, sy.2, s.20.

³³ Abid Mahmood Muhammad, “Critical Analysis of Some of the Major Internal Hindrance Factors in the Application of Musharakah Financing by the Islamic Banks”, *International Journal of Education and Research*, 2014, c.2, sy.9, s.125.

³⁴ Titi Dewi Warninda - Irwan Adi Ekaputra vdğr., “Do Mudârabah and Musharakah Financing Impact Islamic Bank”, *Research in International Business and Finance*, 2019, c.49, s.167.

İslami bankaların kendi iç yapısından kaynaklanan sorunlara odaklanarak müşâraka ile ilgili risk algılarını değiştirmeleri gerektiği görülmektedir. Aksi halde geleneksel bankalar kullandıkları kredilerin riskini kredi alanlara aktarıp faiz geliri elde etmeye çalışırken İslami bankalar da varlık temelli borçlandırma ile riskten kaçınmayı hedefleyerek geleneksel bankalara benzemiş olacaktır. Bu durum da katılım bankalarının sunduğu araçların ekonomik birimlerin tamamına ulaşmasını engelleyici bir husus olarak değerlendirilebilir.

Müşâraka ile ilgili yukarıda ifade edilen uygulama sorunları bir tarafa bu konuda KOBİ'lerin algısı önemlidir. Çünkü her ne kadar müşârananın etkin bir şekilde uygulanması için yeni modeller geliştirmek gerekirse de KOBİ'lerin müşârakaya olan ilgileri belirleyici olacaktır. Bu nedenle literatüre bakıldığında bu konuda yapılan araştırma sonuçları KOBİ'lerin müşârika finansmanına dönük yaklaşımların olumlu yönde olduğunu göstermektedir. Aşağıda literatürde KOBİ'lerin müşârika finansmanına dair yaklaşımlarını ortaya koyan çalışmalar araştırma yılı, çalışma yapılan ülke, analiz türü ve sonuçlar bakımından özetlenmiştir (Tablo 2).

TABLO 2: Literatür Özeti

Yazar	Çalışma Başlığı	Yöntem ve Analiz Türü	Sonuç
Iqbal, Haider, Akhtar ve Abdul Karim (2014)	Musharka Financing for Poverty Alleviation in Pakistan	İçerik Analizi	Müşâraka finansmanı KOBİ'lerin finansman ihtiyaçlarını giderme potansiyeline sahiptir ve yoksulluğu azaltabilir.
Veelaipom, Shamsheer ve Taufiq (2014)	PLS Based Financing for SMEs: Returns to IFIs	Markowitz Portfolyö Analizi	Kâr ve zarar paylaşımına dayanan finansman düşük riskli geleneksel finansmana göre daha fazla kâr sağlamaktadır.
Abd Rahman (2017)	The Role of Islamic Banks in Enhancing SMEs' Access to Financing Via Musharakah Financing	Anket/Yapısal Eşitlik Modellemesi	Müşâraka finansmanı KOBİ'lerin finanse edilmesinde uygun bir araçtır.
Ahmed (2017)	The Implication of Using Profit and Loss Sharing Modes of Finance in The Banking System, With A Particular Reference to Equity Participation (partnership) Method in Sudan	Anket ve Banka Verileri/Betimleyici Analiz	Yüksek risk faktörüne ve yüksek yönetim becerisi gerektirmesine rağmen KOBİ'ler müşârika finansmanını tercih etmektedirler.
Abd Rahman ve Mohamed (2017)	Adoption of Musharakah Financing Model for the Long Term Development of Small and Medium Sized Enterprises (SMES)	Anket/Yapısal Eşitlik Modellemesi	KOBİ finansmanında müşârika daha fazla erişim sağlama potansiyeline sahiptir.
Badaj ve Radi (2018)	Empirical Investigation of SMEs' Perceptions Towards PLS Financing in Morocco	Anket/Faktör Analizi, En Küçük Kareler Yöntemi ve Regresyon Analizi	Müşâreke dâhil kâr ve zarara katılım esaslı İslami finansman ürünleri finansman erişim, maliyet ve dini inançlar gibi gerekçelerle tercih edilebilir.
Al Balushi, Boulanouar ve Locke (2018)	Omani SME Perceptions Towards Islamic Financing Systems	Anket ve Yüz Yüze Görüşme Yöntemi/ Betimsel ve Tematik Analiz	Müşârika finansmanının uygulanabilirliğine dair KOBİ algısı olumlu yöndedir.
Islam ve Ahmed (2019)	Applicability of Mudarabah and Musharakah as Islamic Micro-Equity Finance to Underprivileged Women in Malaysia	Anket/Faktör Analizi ve Yapısal Eşitlik Model Analizi	Dindarlığa ve eğitime bağlı olarak müşârika yöntemi uygulanabilir.

Bu çalışma Türkiye'de faaliyet gösteren KOBİ'lerin müşârananın uygulanabilir olduğuna dair algılarını ortaya koyan bir çalışma olma özelliği bakımından literatürle benzerlik taşımaktadır. Ancak

KOBİ grupları açısından algının farklılaşıp farklılaşmadığını ANOVA testi ile ortaya koyması yönünden literatürden farklılaşmaktadır. Bu yönüyle çalışmanın literatüre katkı yapacağı düşünülmektedir.

VERİ SETİ VE YÖNTEM

Araştırma verileri TRB1 bölgesinde bulunan illerde faaliyet gösteren KOBİ'lere uygulanan anket ile elde edilmiştir. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasına göre belirlenen TRB1 bölgesinde Malatya, Elazığ, Bingöl ve Tunceli illeri bulunmaktadır. Bu illerde faaliyet gösteren KOBİ sayısına ilişkin veriler Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) tarafından yayınlanan 2020 yılı İşgücü Piyasa Araştırması İl Raporlarından elde edilmiştir. Bu raporlara göre dört ilde toplam 26.055 KOBİ olduğu anlaşılmıştır ve araştırmanın evreninin oluşturmuştur. Covid-19 salgını nedeniyle internet ortamında hazırlanan anket ilgili illerdeki sivil toplum kuruluşları ve ticaret odalarının desteğiyle KOBİ'lere ulaştırılmıştır. Anket uygulaması yüz yüze yapılmadığından veri toplanan KOBİ sayısı il bakımından farklılık göstermiştir. Anket basit olasılıklı örneklem yöntemiyle toplam 422 KOBİ'ye uygulanmıştır. Anket, işletme türü, çalışan sayısı ve faaliyet gösterilen sektör gibi demografik soruların yanı sıra KOBİ'lerin işletme faaliyetleri ile finans ilişkisi, KOBİ'lerin finansal sorunları ve KOBİ'lerin İslami finans algılarına ilişkin 5'li likert tipi sorularından oluşmaktadır. Elde edilen veriler SPSS istatistik programına aktarılmış ve %95 güven düzeyi esas alınarak analiz edilip yorumlanmıştır.

Bu çalışmada anket yoluyla elde edilen veriler öncelikle ölçek güvenilirliğinin tespiti için Cronbach Alfa Katsayısı yöntemi ile test edilmiştir. Daha sonra demografik sorulara ve katılım bankalarında uygulanacak ortaklık modellerinin uygulanabilirliğine dair sorulara verilen yanıtların frekans dağılımları incelenmiştir. Son olarak oluşturulan hipotezler Tek Faktörlü ANOVA testi ile analiz edilerek yorumlanmıştır.

BULGULAR VE ANALİZ

GÜVENİRLİK ANALİZİ

Bu çalışmada kullanılan ölçeğin güvenilirliği yaygın olarak kullanılan güvenilirlik analizi yöntemlerinden Cronbach Alfa Katsayısı yöntemi ile test edilmiştir. İki bölümden oluşan anketin demografik sorulardan oluşan ilk bölümüne katılımcıların 422'si, ikinci bölümde sorulan likert tipi sorular dâhil tamamına katılımcıların 382'si yanıt vermiştir. Güvenirlik analizi 382 katılımcının verdiği yanıtlar ile gerçekleştirilmiştir. Güvenirlik sonuçları tabloleştirilerek aşağıda yorumlanmıştır.

TABLO 3: Güvenirlik Analizi

Cronbach's Alfa Katsayısı	Madde Sayısı	N (Örneklem Sayısı)
0,861	26	382

Güvenirlik analizi sonucuna göre Cronbach's Alfa katsayısı 0,861 olarak hesaplanmıştır (Tablo 3). Bu sonuç ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir.

FREKANS ANALİZİ

Ankete katılan KOBİ'lerin işletme türü, çalışan sayısı, faaliyet gösterilen il, faaliyet süresi, faaliyet gösterilen sektör ve finansman ihtiyaçlarının giderildiği banka türüne dair sorulara verdikleri cevapların frekans analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar aşağıda tablolar halinde özetlenmiş ve yorumlanmıştır.

TABLO 4: Demografik Soruların Frekans Dağılımı

Soru	Değerler	Frekans	Yüzde
İşletme Statüsü	Şahıs İşletmesi	199	47,2
	Şirket	223	52,8
	Toplam	422	100,0
Çalışan Sayısı	1-9	254	60,2
	10-49	92	21,8
	50-249	76	18,0
	Toplam	422	100,0
İl	Bingöl	221	52,4
	Elazığ	42	10,0
	Malatya	148	35,1
	Tunceli	11	2,5
	Toplam	422	100,0
Faaliyet Süresi	0-2 Yıl	64	15,2
	3-5 Yıl	77	18,2
	6-10 Yıl	84	19,9
	10 Yıl ve üstü	197	46,7
	Toplam	422	100,0
Sektör	Sanayi	68	16,1
	Hizmet	129	30,6
	Tarım/Hayvancılık	17	4,0
	İnşaat	60	14,2
	Diğer	148	35,1
	Toplam	422	100,0
Finansman Sağlanan Banka Türü	Faizli Banka	92	21,8
	Faizsiz Banka	76	18,0
	Her İkisi	119	28,2
	Hiçbiri	135	32,0
	Toplam	422	100,0

Ankete katılan KOBİ'lerin 199'unun şahıs işletmesi, 223'ünün şirket olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla işletme türü bakımından katılımcı sayısının birbirine yakın olduğu söylenebilir. Çalışan

sayısı bakımından anket katılımcıları incelendiğinde 254 katılımcının 1-9 çalışanı olduğu, 92 katılımcının 10-49 çalışanı olduğu ve 76 katılımcının 50-249 çalışanı olduğu görülmektedir. Buna göre en yüksek katılımcı yüzdesi %60,2 ile 1-9 çalışana sahip KOBİ'lere aittir. Anket katılımcılarının faaliyet gösterdikleri il bakımından incelendiğinde Bingöl ilinden 221, Elazığ ilinden 42, Malatya ilinden 148 ve Tunceli ilinden 11 KOBİ'nin ankete katılım sağladığı anlaşılmıştır. Bu sonuçlara göre en yüksek katılımın %52,4 ile Bingöl ilinden olduğu, en düşük katılımın ise %2,6 ile Tunceli ilinden olduğu görülmektedir (Tablo 4).

KOBİ'lerin faaliyet sürelerine ilişkin frekans dağılımlarına göre en yüksek katılımın 197 ile 10 yıl ve üstü faaliyet süresine sahip KOBİ'lerden olduğu görülmektedir. Diğer taraftan 0-2 yıl faaliyette olan KOBİ sayısı 64, 3-5 yıl faaliyette olan KOBİ sayısı 77 ve 6-10 yıl faaliyette olan KOBİ sayısı 84 olarak gerçekleşmiştir. 10 yıl ve üstü faaliyet süresine sahip KOBİ'ler toplam anket katılımcısının %46,7 ile yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. En düşük katılım %15,2 ile 0-2 yıl faaliyette olan KOBİ'lerden meydana gelmektedir. Faaliyet gösterilen sektör bakımından incelendiğinde KOBİ'lerin 68'inin sanayi, 129'unun hizmet, 17'sinin tarım/hayvancılık, 60'ının inşaat ve 148'inin diğer grubunda yer aldığı görülmektedir. KOBİ'lerin finansman sağladıkları banka türüne göre dağılımı incelendiğinde sadece faizsiz bankalardan finansman sağlayan KOBİ sayısı 76 iken hiçbir banka türünden finansman talep etmeyen işletme sayısı 135 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca katılımcıların 92'si faizli bankalardan finansman sağlarken 119'u her iki banka türünden finansman sağladıklarını ifade etmişlerdir (Tablo 4).

Ortaklık modellerinin uygulanabilirliğine ilişkin soruların frekans dağılımlarına geçmeden önce ilgili sorular kodlandırılmıştır (Tablo 5). Kodlandırma aşağıdaki şekilde gerçekleştirilmiştir.

TABLO 5: Anket Soru Kodları

Çalışma sermayesi için katılım bankaları ile kurulacak ortaklıklar KOBİ'lerin sürekliliğini olumlu etkiler.	İF5
Katılım bankaları ile yapılacak ortaklıklar KOBİ'lerin büyümesine katkı sağlar.	İF6
Katılım bankaları ile yapılacak ortaklıklar KOBİ'lerin yeni projeler gerçekleştirmesini etkilemez.	İF7
Katılım bankaları ile yapılacak ortaklıklar KOBİ'lerin çalışma sermayesi ihtiyaçlarını giderebilir.	İF8
Katılım bankaları ile yapılacak ortaklıklar KOBİ'leri kurumsallaşmasına katkı sunar.	İF9
Katılım bankaları ile yapılacak ortaklıklar KOBİ'lerin işletme değerini artırıcı etki yapar.	İF10
Proje bazlı geçici ortaklık kurmak, faizle borçlanmaktan daha etkili bir yöntemdir.	İF11

KOBİ'lerin demografik sorulara verdikleri cevapların frekans dağılımları dışında ortaklık modellerinin uygulanabilirliğine dair algılarını ortaya koyacak olan sorulara verdikleri cevapların frekans dağılımları aşağıda özetlenmiştir. Verilen cevaplardan “tamamen katılıyorum” ve “katılıyorum” ifadelerinin toplamı olumlu bir algı olarak değerlendirilirken; “tamamen katılmıyorum” ve “katılmıyorum” ifadelerinin toplamı olumsuz bir algı olarak değerlendirilmiştir.

TABLO 6: Ortaklık Algısına Dair Soruların Frekans Dağılımı

Soru	Cevap	Frekans	Yüzde
İF5	Tamamen Katılıyorum	120	31,4
	Katılıyorum	180	47,1
	Fikrim Yok	53	13,9
	Katılmıyorum	23	6,0
	Tamamen Katılmıyorum	6	1,6
	Toplam	382	100
İF6	Tamamen Katılıyorum	116	30,4
	Katılıyorum	183	47,9
	Fikrim Yok	60	15,7
	Katılmıyorum	15	3,9
	Tamamen Katılmıyorum	8	2,1
	Toplam	382	100
İF7	Tamamen Katılıyorum	52	13,6
	Katılıyorum	101	26,4
	Fikrim Yok	105	27,5
	Katılmıyorum	99	25,9
	Tamamen Katılmıyorum	25	6,5
	Toplam	382	100
İF8	Tamamen Katılıyorum	81	21,2
	Katılıyorum	212	55,5
	Fikrim Yok	63	16,5
	Katılmıyorum	21	5,5
	Tamamen Katılmıyorum	5	1,3
	Toplam	382	100
İF9	Tamamen Katılıyorum	97	25,4
	Katılıyorum	179	46,9
	Fikrim Yok	73	19,1
	Katılmıyorum	27	7,1
	Tamamen Katılmıyorum	6	1,6
	Toplam	382	100
İF10	Tamamen Katılıyorum	87	22,8
	Katılıyorum	195	51,0
	Fikrim Yok	70	18,3
	Katılmıyorum	21	5,5
	Tamamen Katılmıyorum	9	2,4
	Toplam	382	100
İF11	Tamamen Katılıyorum	137	35,9
	Katılıyorum	154	40,3
	Fikrim Yok	62	16,2
	Katılmıyorum	23	6,0
	Tamamen Katılmıyorum	6	1,6
	Toplam	382	100

Kodlanan sorulara katılımcılar tarafından verilen yanıtların frekans dağılımlarına dair yorumlar aşağıda özetlenmiştir (Tablo 6). Buna göre;

√ İF5 sorusuna verilen yanıtların frekans dağılımına bakıldığında ankete katılan KOBİ'lerin %78,5'inin çalışma sermayesi için katılım bankaları ile kurulacak ortaklıkların KOBİ'lerin sürekliliğini olumlu etkileyeceğini düşünmektedir. Katılımcıların %7,6'sı ise kurulacak ortaklıkların KOBİ sürekliliğini etkilemeyeceğini düşünmektedir.

√ İF6 sorusuna verilen yanıtlara göre KOBİ'lerin %78,3'ü katılım bankaları ile yapılacak ortaklıkların KOBİ'lerin büyümesine katkı sağlayacağını düşünmektedir. Olumsuz yanıt vererek ortaklıkların KOBİ'lerin büyümesine katkı sunmayacağını düşünenlerin oranı %6 gibi düşük bir seviyede gerçekleşmiştir.

√ İF7 sorusuna KOBİ'lerin %40'ı katılım bankaları ile yapılacak ortaklıkların KOBİ'lerin yeni projeler gerçekleştirmesini etkilemeyeceği şeklinde yanıt verirken yanıtların %27,5'i fikrim yok şeklindedir. Olumsuz yanıt verenlerin oranı ise %32,4 olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla ankete katılan KOBİ'lerin %29,4'ü katılım bankaları ile yapılacak ortaklıkların yeni proje geliştirmeyi etkileyeceği şeklinde bir kanaate sahip olduğu söylenebilir.

√ İF8 sorusuna yanıt verenlerin %76,7'i katılım bankaları ile yapılacak ortaklıkların KOBİ'lerin çalışma sermayesi ihtiyaçlarını giderebileceğini düşünmektedir. Ortaklıkların çalışma sermayesi ihtiyacını gideremeyeceğini düşünenlerin oranı ise %6,8 olarak gerçekleşmiştir.

√ İF9 sorusuna yanıt veren KOBİ'lerin %72,3'ü katılım bankaları ile yapılacak ortaklıkların KOBİ'lerin kurumsallaşmasına katkı sunacağını düşünürken kurumsallaşmaya katkı sunmayacağını düşünenlerin oranı %8,7 olarak gerçekleşmiştir.

√ İF10 sorusuna yanıt veren katılımcıların %73,8'i katılım bankaları ile yapılacak ortaklıkların KOBİ'lerin işletme değerini artırıcı etki yapacağını düşünürken, %7,9'u aksi yönde yanıt vermiştir.

√ Son olarak İF11 sorusuna yanıt veren KOBİ'lerin %76,2'si proje temelli geçici ortaklık kurmak faizle borçlanmaktan daha etkili bir yöntem olduğunu düşünmektedir. Ortaklığın faizle borçlanmaktan daha etkili bir yöntem olmadığını düşünenlerin oranı ise %7,6 olarak gerçekleşmiştir.

Anket sorularına verilen yanıtların frekans dağılımları incelendiğinde katılım bankacılığında uygulanacak ortaklık modellerine dair KOBİ algısının olumlu yönde olduğu anlaşılmaktadır.

TEK FAKTÖRLÜ ANOVA TESTİ

Bu araştırmada bağımsız grupların katılım bankalarıyla uygulanacak ortaklık modellerinin uygulanabilirliğine dair algılarının farklı olup olmadığını incelemek için Tek Faktörlü ANOVA testi kullanılmıştır. Diğer adı F testi olan ANOVA testi, üç ve daha fazla bağımsız grubun sürekli bir değişken açısından karşılaştırılmasını sağlayan³⁵ veya ikiden fazla bağımsız gruba ilişkin ortalamaların en az ikisi arasında istatistik açıdan fark olup olmadığına analizine ve ortalamalar arasında anlamlı fark olmadığı hipotezine dayanan³⁶ bir test türüdür. Araştırma kapsamında beş adet hipotez oluşturulmuştur. Oluşturulan hipotezler SPSS istatistik programı ile analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Ankete katılan

³⁵ Yavuz Akbulut, *Sosyal Bilimlerde SPSS Uygulamaları*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2010, s.121.

³⁶ Abdullah Can, *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*, PEGEM Akademi Yay., 6. baskı, Ankara 2018, s.147.

KOBİ'lerin katılım bankalarınca uygulanacak ortaklık modellerinin uygulanabilirliğine dair algılarına ilişkin oluşturulan hipotezler şunlardır:

H0A: Katılım bankalarınca uygulanacak ortaklık modellerinin KOBİ'lerin faaliyetlerini etkileyeceği algısı çalışan sayısına göre farklılaşmamaktadır.

H1A: Katılım bankalarınca uygulanacak ortaklık modellerinin KOBİ'lerin faaliyetlerini etkileyeceği algısı çalışan sayısına göre farklılaşmaktadır.

H0B: Katılım bankalarınca uygulanacak ortaklık modellerinin KOBİ'lerin faaliyetlerini etkileyeceği algısı faaliyet gösterilen ile göre farklılaşmamaktadır.

H1B: Katılım bankalarınca uygulanacak ortaklık modellerinin KOBİ'lerin faaliyetlerini etkileyeceği algısı faaliyet gösterilen ile göre farklılaşmaktadır.

H0C: Katılım bankalarınca uygulanacak ortaklık modellerinin KOBİ'lerin faaliyetlerini etkileyeceği algısı faaliyet süresine göre farklılaşmamaktadır.

H1C: Katılım bankalarınca uygulanacak ortaklık modellerinin KOBİ'lerin faaliyetlerini etkileyeceği algısı faaliyet süresine göre farklılaşmaktadır.

H0D: Katılım bankalarınca uygulanacak ortaklık modellerinin KOBİ'lerin faaliyetlerini etkileyeceği algısı sektör grubuna göre farklılaşmamaktadır.

H1D: Katılım bankalarınca uygulanacak ortaklık modellerinin KOBİ'lerin faaliyetlerini etkileyeceği algısı sektör grubuna göre farklılaşmaktadır.

H0E: Katılım bankalarınca uygulanacak ortaklık modellerinin KOBİ'lerin faaliyetlerini etkileyeceği algısı finansman sağlanan banka türüne göre gruplanan KOBİ'ler açısından farklılaşmamaktadır.

H1E: Katılım bankalarınca uygulanacak ortaklık modellerinin KOBİ'lerin faaliyetlerini etkileyeceği algısı finansman sağlanan banka türüne göre gruplanan KOBİ'ler açısından farklılaşmaktadır.

Tek Yönlü ANOVA analizine geçmeden önce birtakım varsayımların gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Bu varsayımlardan biri normallik varsayımdır. İl grubu normallik testi sonuçlarına göre Elazığ ilinin %95 güven düzeyinde Kolmogorov-Smirnov sig. değeri .05'den büyük olduğu için normal dağılım gösterdiği anlaşılmıştır. Bingöl, Malatya ve Tunceli illerinde ise sig.< .05 olduğu için normal dağılım varsayımının gerçekleşmediği anlaşılmıştır. Normallik varsayımı sig. değerleri dışında çarpıklık ve basıklık katsayıları ile de test edilebilmektedir. Bu nedenle Kolmogorov-Smirnov sig. değerleri .05'den küçük olan Bingöl, Malatya ve Tunceli illeri için çarpıklık ve basıklık katsayıları incelenmiştir. Buna göre Kim'in yaklaşımına göre³⁷ Tunceli ili için normallik varsayımı sağlanmıştır. George ve Marrely'in yaklaşımına göre ise³⁸ Malatya ili için normallik varsayımı sağlanmıştır. Son olarak Islam Tanweer'in yaklaşımına göre³⁹ Bingöl ili için normallik varsayımı sağlanmıştır.

Normallik testi sonuçları çalışan sayısı bakımından incelendiğinde ise 50-249 çalışan sayısına sahip grubun Kolmogorov-Smirnov sig. değeri .05'den büyük olduğu için normal dağılım gösterdiği söylenebilir. 1-9 ve 10-49 çalışana sahip grupların Kolmogorov-Smirnov sig. değeri .05'den küçük olarak ölçülmüştür ve bu sonuçla bu iki grubun normal dağılım göstermediği anlaşılmıştır. Bu nedenle

³⁷ Hae-Young Kim, "Statistical Notes for Clinical Researchers: Assessing Normal Distribution (2) Using Skewness and Kurtosis", *Restorative Dentistry & Endodontics*, 2013, c.38, sy.1, s.53.

³⁸ Darren George - Paul Mallery, *IBM SPSS Statistics 26 Step by Step: A Simple Guide and Reference*, 15th edition, Routledge, s.59.

³⁹ Tanweer Ul Islam, "Ranking of Normality Tests: An Appraisal Through Skewed Alternative Space", *Symmetry*, 2019, c.11, sy.7, s.1.

çarpıklık ve basıklık katsayıları incelenerek normallik testi yapılmıştır. Çalışan sayısı gruplarından 1-9 çalışana sahip grubun çarpıklık kat sayısı .760, basıklık katsayısı 1.766 olarak ölçülmüştür. 10-49 çalışana sahip grubun ise çarpıklık kat sayısı .121, basıklık katsayısı -.071 olarak ölçülmüştür. George ve Marrely,⁴⁰ Piaw,⁴¹ Talib⁴² ve Kim'in yaklaşımı⁴³ esas alınarak 1-9 ve 10-49 çalışan sayısı gruplarının da normal dağılım gösterdikleri değerlendirilebilir.

Faaliyet süreleri grubunun normallik testi sonuçlarına göre 0-2 yıl ve 3-5 yıl faaliyette bulunan KOBİ grubunun %95 güven düzeyinde Kolmogorov-Smirnov sig. değerleri .05'den büyük olduğu için normal dağılım gösterdiği anlaşılmıştır. 6-10 yıl ve 10 yıl ve üstü faaliyette bulunan KOBİ grubunda ise sig.< .05 olarak gerçekleşmiştir. Normallik varsayımı için 6-10 yıl ve 10 yıl ve üstü faaliyette bulunan KOBİ grubunun çarpıklık ve basıklık katsayıları incelendiğinde ise Piaw,⁴⁴ Talib⁴⁵ ve Kim'in⁴⁶ yaklaşımını göre bu grupların da normallik varsayımını sağladığı söylenebilir. Sektör grubuna göre normallik testi sonuçlarına göre sanayi, tarım/hayvancılık ve inşaat sektörlerinde faaliyette bulunan KOBİ grubunun %95 güven düzeyinde Kolmogorov-Smirnov sig. değerleri .05'den büyük olduğu için normal dağılım gösterdiği anlaşılmıştır. Hizmet ve diğer grubunda yer alan KOBİ'lerin ise sig değerleri .05'den küçük olarak hesaplanmıştır. Normallik varsayımı için hizmet ve diğer grubunda bulunan KOBİ'lerin çarpıklık ve basıklık katsayıları incelendiğinde ise normallik varsayımını sağladığı anlaşılmaktadır.

Son olarak normallik testi sonuçları finansman sağlanan banka türü grubu bakımından incelendiğinde tüm grupların Kolmogorov-Smirnov sig. değeri .05'den küçük olduğu için normal dağılım göstermediği anlaşılmaktadır. Normallik varsayımı için bu grupların çarpıklık ve basıklık katsayıları incelendiğinde ise Piaw,⁴⁷ Talib,⁴⁸ Islam⁴⁹ ve Kim⁵⁰'in yaklaşımına göre normallik varsayımını sağladığı görülmektedir.

Tek Yönlü ANOVA testi sonuçlarının analizi için gerekli varsayımlardan bir diğeri de homojenlik varsayımıdır. Yani ANOVA analizinin yapılabilmesi için veri setinin homojen olması gerekmektedir. Tablo 6'da homojenlik testi sonuçları özetlenmiştir.

TABLO 7: Homojenlik Testi Sonuçları (Tüm Gruplar)

Grup	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Çalışan Sayısı	1,811	2	379	,165
İl	,713	3	378	,545
Faaliyet Süresi	,561	3	378	,641
Sektör	,637	4	377	,636
Finansman Sağlanan Banka Türü	3,768	3	378	,011

⁴⁰ George - Marrely, IBM SPSS Statistics, s.59.

⁴¹ Ewan Mohd Matore - Ahmad Zamri Khairani, "The Pattern of Skewness and Kurtosis Using Mean Score and Logit in Measuring Adversity Quotient (AQ) for Normality Testing", *International Journal of Future Generation Communication and Network*, 2020, c.4, sy.1, s.692.

⁴² Matore - Khanirani, Skewness and Kurtosis Using, s.692.

⁴³ Kim Hae-Young, "Statistical Notes", s.53.

⁴⁴ Matore - Khanirani, Skewness and Kurtosis Using, s.692.

⁴⁵ Matore - Khanirani, Skewness and Kurtosis Using, s.692.

⁴⁶ Kim Hae-Young, "Statistical Notes", s.53.

⁴⁷ Matore - Khanirani, Skewness and Kurtosis Using, s.692.

⁴⁸ Matore - Khanirani, Skewness and Kurtosis Using, s.692.

⁴⁹ Islam, "Ranking of Normality Tests", s.1.

⁵⁰ Kim Hae-Young, "Statistical Notes", s.53.

Homojenlik varsayımının gerçekleşip gerçekleşmediğine dair verilere göre finansman sağlanan banka türü grubu dışındaki tüm gruplarda sig. değerleri .05'den büyük olduğu için çalışan sayısı grubu verileri için homojenlik varsayımının sağlandığı anlaşılmıştır. Finansman sağlanan banka grubu için homojenlik varsayımına dair test sonuçlarına göre %5 güven aralığında sig. değeri .011 olarak hesaplanmış olup bu değer .05'den küçük olduğu için homojenlik varsayımı sağlanamamıştır (Tablo 7). Bu nedenle finansman sağlanan banka grubu için alternatif olarak Welch Testi sonuçları üzerinden analiz gerçekleştirilmiştir. Normallik ve homojenlik varsayımlarına ilişkin yapılan analizler sonrasında ANOVA sonuçları özetlenmiştir (Tablo 8).

TABLO 8: Tek Yönlü ANOVA Sonuçları (Tüm Gruplar)

Grup		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	Sig.
Çalışan Sayısı	Gruplar arası	,026	2	,013	,030	,971
	Gruplar içi	163,469	379	,431		
	Toplam	163,495	381			
ii	Gruplar arası	1,609	3	,536	1,252	
	Gruplar içi	161,886	378	,428		
	Toplam	163,495	381			
Faaliyet Süresi	Gruplar arası	2,635	3	,878	2,064	,105
	Gruplar içi	160,860	378	,426		
	Toplam	163,495	381			
Sektör	Gruplar arası	1,940	4	,485	1,132	,341
	Gruplar içi	161,554	377	,429		
	Toplam	163,495	381			

Dört grubun Tek Yönlü ANOVA sonuçlarına göre oluşturulan dört adet hipotezin red/kabul durumları ve sonuçlara istinaden yapılan yorumlar aşağıda tablo halinde verilmiştir (Tablo 9).

TABLO 9: Hipotez Testi Sonuçları

Hipotez	Kabul/Red	Yorum
H0 _A	Kabul	Katılım bankalarının uygulanacak ortaklık modellerinin KOBİ'lerin faaliyetlerini etkileyeceği algısı çalışan sayısı grupları açısından farklılaşmamaktadır.
H1 _A	Red	
H0 _B	Kabul	Katılım bankalarının uygulanacak ortaklık modellerinin KOBİ'lerin faaliyetlerini etkileyeceği algısı faaliyet gösterilen ile göre farklılaşmamaktadır.
H1 _B	Red	
H0 _C	Kabul	Katılım bankalarının uygulanacak ortaklık modellerinin KOBİ'lerin faaliyetlerini etkileyeceği algısı KOBİ faaliyet sürelerine göre farklılaşmamaktadır.
H1 _C	Red	
H0 _D	Kabul	Katılım bankalarının uygulanacak ortaklık modellerinin KOBİ'lerin faaliyetlerini etkileyeceği algısı KOBİ sektör gruplarına göre farklılaşmamaktadır.
H1 _D	Red	

Finansman sağlanan banka türü grubu için oluşturulan beşinci hipotez homojenlik varsayımını sağlamadığı için Tek Yönlü ANOVA testi yerine Welch Testi yapılmıştır ve test sonuçları aşağıda özetlenmiştir.

TABLO 10: Finansman Sağlanan Banka Grubu İçin Welch Testi Sonuçları

	İstatistik	Serbestlik Derecesi	Sig.
Welch	1,062	3	,367
Brown-Forsythe	1,053	3	,369

Welch testi sonuçlarına göre sig. değeri .367 olarak hesaplanmıştır (Tablo 10). $.367 > .05$ olduğu için H_0 kabul edilmiş, H_1 reddedilmiştir. Yani katılım bankalarının uygulanacak ortaklık modellerinin KOBİ'lerin faaliyetlerini etkileyeceği algısı finansman sağlanan banka türüne göre gruplanan KOBİ'ler açısından farklılaşmamaktadır.

SONUÇ

Günümüzde İslami finansın küresel finansal varlıklar içerisindeki payı gittikçe artarken, diğer yandan KOBİ'lerin finansmana erişim sorunları devam etmektedir. İslami finansın bu olumlu seyrinin yeni ve etkili müşâraka modelleriyle KOBİ finansmanındaki olumsuz durumu tersine çevirebileceği düşünülmektedir. Böylece finansman sorunları çözülen KOBİ'ler üretim ve istihdam artışı ile ekonomik gelişmeye katkı sağlayabilir. Bu amaçla geliştirilecek modellerin başarılı olması için müşâraka finansmanını kullanacak KOBİ'lerin konu ile ilgili algılarının tespiti önem arz etmektedir.

Bu çalışmada 382 KOBİ'ye uygulanan anket sonuçlarının analizi neticesinde katılımcıların yaklaşık %70'inin müşâraka modellerinin uygulanabilir olduğunu düşündükleri tespit edilmiştir. Bu sonuçlar literatürle benzerlik taşımaktadır. Katılımcıların %12'si ise yeni müşâraka modellerinin uygulanabilir olmadığını düşünmektedirler. Fikrim yok diyen KOBİ'lerin oranı ise %18 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca KOBİ'lerin müşâraka modellerinin uygulanabilirliğine dair algılarının faaliyet gösterilen il, çalışan sayısı, faaliyet süresi, sektör ve finansman sağlanan banka türü grupları açısından farklılaşmadığı oluşturulan beş adet hipotezin kabul edilmesi ile anlaşılmaktadır. KOBİ grupları açısından yapılan analiz ve ortaya çıkan sonuç, çalışmayı literatürden ayırmaktadır.

Sonuç olarak geliştirilecek yeni müşâraka modellerinin uygulanabilirliğine dair KOBİ'lerde olumlu bir yaklaşımın mevcut olduğu değerlendirilebilir. Dahası ANOVA sonuçları KOBİ grupları bakımından ortaklık modellerinin uygulanabilirliği noktasında farklılık oluşmadığını, bu nedenle tüm KOBİ gruplarını içerecek şekilde modeller geliştirilebileceğini göstermektedir. Ayrıca bu sonuç, gerçek ekonomik faaliyetlerin finansmanına odaklanması beklenen katılım bankacılığının, KOBİ'lerin finansman ihtiyaçlarının giderilmesine odaklanabileceği hususunda yol gösterici olacaktır. Böylece hem katılım bankalarının varlık gerekçeleriyle en uygun ve İslam âlimlerinin câizliğinde ittifak ettiği finansman aracı olan müşâraka daha fazla kullanılacak hem de KOBİ'lerin yaşadığı finansman sorunlarının çözülmesine katkı sağlanacaktır.

KAYNAKÇA

- Abd Rahman, Nur Hasnida, "The Role of Islamic Banks in Enhancing SMEs' Access to Financing Via Musharakah Financing", *Journal of Islamic Finance*, 2017, c.6, sy.1, ss.42-50.
- Abd Rahman, Nur Hasnida - Mohamed, Mustafa Omar, "Adoption of Musharakah Financing Model for the Long Term Development of Small and Medium Sized Enterprises (SMES)", *Omani Journal of Applied Sciences*, 2017, c.6, sy.1, ss.19-31.
- Abid, Mahmood Muhammad, "Critical Analysis of Some of The Major Internal Hindrance Factors in the Application of Musharakah Financing by the Islamic Banks", *International Journal of Education and Research*, 2014, c.2, sy.9, ss.125-142.
- Ahmed, Gaffar Abdalla, "The Implication of Using Profit and Loss Sharing Modes of Finance in the Banking System, With a Particular Reference to Equity Participation (partnership) Method in Sudan", *Humanomics*, 2008, c.24, sy.3, ss.182-206.
- Akbulut, Yavuz, *Sosyal Bilimlerde SPSS Uygulamaları*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2010.
- Akhtar, Muhammad Ramzan - Haider, Najeeb - Iqbal, Nadeem - Sumia , Hafiz A. K., "Musharka Financing for Poverty Alleviation in Pakistan", *International Letters of Social and Humanistic Sciences*, 2014, c. 37, ss.71-81.
- Al Balushi, Yasmeen - Locke, Stuart - Boulanouar, Zakaria, "Omani SME Perceptions Towards Islamic Financing Systems", *Qualitative Research in Financial Markets*, 2019, c.11, sy.4, ss. 369-386.
- Asutay, Mehmet, "A Political Economy Approach to Islamic Economics: Systemic Understanding for an Alternative Economic System", *Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies*, 2007, c.1, sy.2, ss.3-18.
- Asutay, Mehmet, "Conceptualising and Locating the Social Failure of Islamic Finance", *Asian and African Area Studies*, 2012, c.11, sy.2, ss.93-113.
- Aykaç, Mustafa - Parlak, Zeki - Özdemir, Süleyman, *Küreselleşme Sürecinde Rekabet Gücünün Arttırılması ve Türkiye'de KOBİ'ler*, İst-tanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2009.
- Badaj, Fairouz - Radi, Bouchra, "Empirical Investigation of SMEs' Perceptions Towards PLS Financing in Morocco", *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 2018, c.11, sy.2, ss.250-273.
- Bal, Faruk, *Arap Yarımadasında Ticaret: Hz. Peygamber ve Dört Halife Dönemi*, Beka Yayınları, İstanbul 2015.
- Bayındır, Servet, *Fikhi ve İktisadi Açından İslami Finans*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2015.
- Can, Abdullah, *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*, PEGEM Akademik Yay., 6. baskı, Ankara 2018.
- Cebeci, İsmail, *Katılım Bankacılığında Fon Kullanırma Yöntemi Olarak Murabaha, Teori ve Uygulama Açısından İslam ve Finans*, İSAR Yayınları, İstanbul 2019.
- Chapra, M. Umer, *İslam İktisadında Ahlak ve Adalet*, (çev. Mehmet Saraç vdğr.), İSIFAM Yayınları, İstanbul 2018.
- Çelik, Adnan, - Akgemci, Tahir - Şimşek, M. Şerif, *Girişimcilik Kültürü ve KOBİ'ler*, Gazi Kitabevi, Ankara 2013.
- Çeker, Orhan, *Fıkıh Dersleri*, Tekin Kitapevi, 11. baskı, Konya 2020.
- Doğukanlı, Hatice - Gamze Vural, "Savings Account with Merit: Suggestion of a Social Benefit Oriented Savings Account = Sevaıplı Hesap: Sosyal Fayda Odaklı Bir Tasarruf Hesabı Önerisi", *Journal of Islamic Research*, 2019, c. 30, sayı: 2, ss. 226-240.
- El Diwany, Tarek, *Faiz Sorunu*, (çev. Mehmet Saraç), İz Yayıncılık, 2. baskı, İstanbul 2011.
- Emeç, Ömer, *Yeni Dünya ve Yeni Finans: Ortaklık Temelli Finansman ve Katılım Bankaları*, Albaraka Yayınları, İstanbul 2020.
- George, Darren - Mallery, Paul, *IBM SPSS Statistics 26 Step by Step: A Simple Guide and Reference*, 15th edition, Routledge, 2019.
- İngaldi, Manuela - Ulewicz, Robert, "Problems with the Implementation of Industry 4.0 in Enterprises from the SME Sector", *Sustainability*, 2020, c.12, sy.1, ss.217-231.
- İslam, Reazul - Ahmad, Rubi, "Applicability of Mudarabah and Musharakah as Islamic micro-equity finance to Underprivileged Women in Malaysia" *The European Journal of Development Research*, 2020, c.32, sy.1, ss.176-197.
- İslam, Tanweer U., "Ranking of Normality Tests: An Appraisal Through Skewed Alternative Space", *Symmetry*, 2019, c.11, sy.7, ss.1-14.
- İbn Rüşd, *Bidayetü'l Müctehid ve Nihayetü'l Muktesid*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2015.
- Karakoç, Sezai, *İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü*, Diritiş Yayınları, 20. baskı, İstanbul 2016.
- Kaya, Ali, *Bilişim ve İletişim Işığında Girişimcilik ve KOBİ Yönetimi*, Eğitim Kitapevi, 2. baskı, Konya 2007.
- Kim, Hae-Young, "Statistical Notes for Clinical Researchers: Assessing Normal Distribution (2) Using Skewness and Kurtosis", *Restorative Dentistry & Endodontics*, 2013, c.38, sy.1, ss.52-54.
- Matore, Ewan Mohd - Khairani, Ahmad Zamri, "The Pattern of Skewness and Kurtosis Using Mean Score and Logit in Measuring Adversity Quotient (AQ) for Normality Testing", *International Journal of Future Generation Communication and Network*, 2020, c.4, sy.1, ss.688-702.
- Müftüoğlu, Tamer M., *Türkiye'de Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler: Sorunlar, Öneriler*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2. baskı, İstanbul 1997.
- Neccar, Abdulaziz - Zerka, M. Ahmed, *İslam Düşüncesinde Ekonomi, Banka ve Sigorta*, (çev. Hayreddin Karaman), İz Yayınları, 4. baskı, İstanbul 2011.
- Schmidt, Holger J. - Mason, Roger B. vdğr., "Access to Finance Problems for Small Retail Businesses in South Africa: Comparative Views from Finance Seekers (Retailers) and Finance Providers (Banks)", *Banks and Bank Systems*, 2017, c.12, sy.2, ss.20-30.
- Stiglitz, Joseph E., *Serbest Düşüş: Amerika, Serbest Piyasalar ve Dünya Ekonomisinin Düşüşü*, (çev. Banu Özgün), Gündoğan Yayınları, İstanbul 2012.
- Subky, Khairul H. M. - Yuan, Liu J. - Abdullah, Muhammad M. - Mokhtar, Zhafri F. - Faizrahman, Ainaz, "The Implication of Musharakah Mutanaqisah in Malaysian Islamic Banking Arena: A Perspective on Legal Documentation", *International Journal of Management*, 2017, c. 4, sy: 1, ss.17-30.
- Terzi, Ahmet, "Katılım Bankacılığı: Kitaba Uymak mı, Kitabına Uydurmak mı?", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013, c. 5, sy: 9, ss. 55-76.
- Promwichit, Veelaiporn - Mohamad, Shamsheer - Hassan, Taufiq, "PLS Based Financing for SMEs: Returns to IFIs", *Acta Universitatis Danubius. Economica*, 2014, c.10, sy:2, ss. 61-75.
- Waminda, Titi Dewi - Ekaputra, Irwan Adi - Rokhim, Rofikoh, "Do Mudârabah and Musharakah Financing Impact Islamic Bank", *Research in International Business and Finance*, 2019, c.49, ss.166-175.

Yustiardi, Aulia Fitria - Diniyya, Aulia Arifatu - Faiz, Fariyah Amrah Ahmad, Subri, Nur S. - Kurnia, Zahra N., "Issues and Challenges of the Application of Mudarabah and Musharakah in Islamic Bank Financing Products", *Journal of Islamic Finance*, 2020, c.9, sy.2, ss.26-41.

Zengin, Yunus - Ağ, Alınza, "KOBİ'lerdeki Başarıyı Etkileyen Finansman Sorunu: Neden mi? Sonuç mu? Literatür Taraması Sonucu Bir Değerlendirme", *Akademik Bakış Dergisi*, 2016, c.54, ss.227-241.
<https://www.bddk.org.tr/Duyuru/EkGetir/733?ekId=757> (03.09.2021)

https://www.ifsb.org/psifi_03.php (02.10.2021)
<https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Katilim-Bankalari2019.pdf> (01.10.2021).
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kucuk-ve-Orta-Buyuklukteki-Girisim-Istatistikleri-2019-37548> (30.09.2021).